

Németh Andor írói szerepét és irodalomtörténeti helyét lényegében e fentiek nyomán jelölhetjük ki. Azt a *baloldali polgári radikális* író értelmiséget képviselte, amely — néhány rövidebb időszak kivételével — mindig „korszerűtlennek” számított a magyar társadalomban. „Korszerűtlennek” abban az értelemben, hogy a történelmi események állandóan átgázoltak rajta, tervein és eszményein. Németh Andor is emigrációban, majd hazatérve félig-meddig „belső emigrációban” dolgozott; valamiképpen mindig a magyar társadalom és irodalmi élet peremterületén. „Ha azt kérdezzük — töprengett egy 1921-es Karinthyról szóló írásában, a *Bécsi Magyar Újság* lapjain — kinek írt az író Magyarországon a háború előtt, akkor (...) csak nyugtalanabb városi elemekre hivatkozhatunk. S az írók írtak, kitesztítva az intézményekből, a bohém-ság és az elátkozottság minden kárhuzatos boldogságával, a rokon lelkiüknek, akiknek

az élet egyetlen kiélési lehetőségét a szabadjára eresztett szenzualizmus maradt...” Ez a kép Németh két világháború közötti sorsát is jellemezheti; ekkor is az „intézményeken”, a mozgalmakon és irodalmi körökön kívül kellett munkálkodnia, töprengenie és ábrándoznia. Sajnos, ez a szomorú, sőt tragikus helyzet a felszabadulás után sem változott, holott Németh Andor a magyar demokrácia és az épülő szocializmus természetes szövetségese volt. Am csak hónapokig tartott e szövetség és a megbecsülés: 1947 júliusában tört haza s hiába nevezték ki az induló *Csillag* főszerkesztőjének, 1948 nyaratól már gyanakvós vette körül, s azt kellett éreznie, hogy a történelem ismét csapdát állított számára. Utolsó éveit így ismét „belső emigrációban” teltek, jelentős művet már nem alkothatott.

Pomogáts Béla

Bónis György: A jogtudó értelmiség a középkori Nyugat- és Közép-Európában Bp. 1972. Akadémiai K. 175 I. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 63.)

Nemcsak a társadalomtörténetnek, hanem a középkori irodalom kutatásának is egyik legizgalmasabb, egyben leglényegesebb kérdése — az alkotók és a közönség rétegeinek vizsgálata szempontjából — az értelmiség szerepe, s a világi értelmiség kialakulása. Az utóbbi években három nagy mű is foglalkozott a középkori Magyarország értelmiségével. *Mályusz Elemér* az egyházi társadalmat vizsgálta, de biztos kézzel megrajzolt kitekintéssel az elvilágiadosás kérdésére. *Mezey László* a magyarországi deákság szinte valamennyi lényeges problémáját ölelte fel európai párhuzamaival együtt akadémiai doktori értekezésében; elsősorban az irodalomtörténet-szociográfus szemszögéből. *Bónis György* is hosszú évek óta folytatott kutatásait koronázta meg „nagydoktori” disszertációjával, mely a Mohács előtti magyar jogászság — a par excellence világi értelmiség — történetével foglalkozik. Terjedelmi okokból külön jelentek meg a szorosabban magyarországi vonatkozású és a nyugat- és közép-európai párhuzamokat tárgyaló részek. Pedig *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon* c. műnek a jelen tanulmány is szerves, fontos része. A magyar jogalkotás, jogszokások és a jogászréteg tanulmányai, fejlődése a tudomány tekintetében eléggé „nemzetközi” középkorban sokkal érthetőbb, egyezéseiben és különbségeiben sokkal érdekesebb, ha európai párhuzamairól és analógiáiról is áttekintést kapunk. Mindenesre most mindkét rész a kezünkben van,

ráadásul ez a kisebb tanulmány is önálló egész; a társadalmi rétegek, a művelődési viszonyok, a műveltségtartalmak s az irodalom-szociológia kutatójának hasznos olvasmány. A deákság iskoláinak és tankönyveinek, majd az egyetemi jogtanításnak és jogtudománynak alapvető áttekintése után a szerző megvizsgálja az egyes országok jogi és politikai életében a doktorok — a tanult jogászok — és a praktikusok szerepét. Nápoly — Szicília, Franciaország, a német birodalom, Németalföld és Burgund, Cseh — Morvaország, Lengyelország és Anglia jogászságának rétegződését, jogi intézményeit tekintti át a kezdetektől (gyakorlatilag a XI—XII. századtól) a XVI. század közepéig. Az eleinte egyházi kenyéren élő *klerikus* lassan *clerc*-ké, hivatalnokká, világi értelmiségivé válik Európa-szerte, elkülönül a papságtól; részben egyetemen tanulja a római és a kánonjogot, s tudásával az uralkodók politikai céljait, meg a maga előbbrejutását, vagyinosodását — vagy akár a nemességbe kapaszkodását — segíti elő. De még ez utóbbi esetben is ez az új nemesség a régi pozícióit, hatalmát dőngette, a polgárság nyomult apródonként előre ebben a kompromisszumos társadalmi mozgásban is. A királyi törvényalkotáshoz inkább doktorokra volt szükség; a mindennapi élet ügyes-bajos dolgaiban, a városi jogszolgáltatásban a szokásjog művelőire, a kevésbé tanult, elsősorban az *ars dictaminis*-en művelt és a gyakorló jogászok mellett „inaskodó”, majd önállóvá váló praktikusokra. Az európai kirándulás legizgalmasabb fejezete a kontinentális fejlődéstől némileg eltérő Anglia; a mindvégig olvasmányos, bár szigorúan tudományos tényeken és hatalmas nemzetközi irodalom kritikai átte-

kintésén alapuló fejtegetés itt válik a legeleveníbbé. Rövid történeti vázlatában is pontosan elhelyezhető még akár a múlt századi angol regényirodalomból is oly jól ismert jogászfigurák, érthetővé válik az angolszász jogélet nem egy ma is élő szokása. Összefoglalás-képpen a szerző a „jogászrend” és a „jogász-jog” polgári elméleteit bírálja meg marxista szemszögből, és meghatározza, mit ért jogtudó értelmiségen: „azt a réteget, amely... egyetemen vagy a praxisban elsajátította a római, kánóni vagy hazai jog tudományát” és ezzel kereste kényerét; amely „hozzájárult a feudális állam megszilárdításához...”, azonban a hűbéri uralkodó osztályt... az árutermelettségek mértékében polgári tartalommal töltötte meg.”

Kurcz Ágnes

Péter Katalin: A magyar nyelvű politikai publicisztika kezdetei Bp. 1973. Akadémiai K. 119 l. (Irodalomtörténeti Füzetek 83.)

Péter Katalin a *Siralmas panasz* néven ismert röpirat egy eddig kiadatlan „szöveg-változatának” közlésével (51 lap) és az eléje irt tömör fogalmazású bevezetésével (60 lap) egy sor történeti és irodalomtörténeti közhelyet robbantott szét, kimutatva a hosszú évtizedek során kialakult vélemények téves voltát, és az igazságnak megfelelőleg helyükre téve a tényeket. Joggal nevezhetjük ugyanis tényeknek azokat a következtetéseket, melyekhez az elképzelhető ellenvételek, lehetőségek latolgatásából szigorúan logikus gondolkodás során eljutott.

Kiderült, hogy a *Siralmas panasz*, melynek elemzése központi helyet foglalt el a XVII. század harmadik negyedének magyar viszonyairól szóló szakirodalomban, melyet egyértelműleg a kuruc nemesi publicisztika kiindulópontjának tekintettek, szerzőjeként hol Zrinyi Miklóst, hol Vitnyédy Istvánt, hol meg Klobusiczky Andrászt gyanítva, nem Zrinyi Miklós korában, nem az 1655-ös pozsonyi országgyűlést követő időkben keletkezett, hanem — az annyiszor vizsgált megszövegezésében — 1705-ben, a II. Rákóczi Ferenc által meghirdetett szécsényi országgyűlést előkészítő propagandairatként állt össze: „azt kellett megállapítanunk, hogy a *Siralmas panasz* című röpiratot az 1646 és 1659 között keletkezett iratokat magában foglaló *Siralmas könyörgő levél* átdolgozásával a Rákóczi szabadságharc idején ... állították össze. Egy eredetileg a katolikus Habsburg-ellenes arisztokrácia familiárisi környezetében született katolikus, részben protestánsellenes iratokat tartalmazó röpirat átalakított szövege azért tűnhetett a kuruc nemesi publicisztika első alkotásának, a XVII. századi köznemeség önálló politikai aktivitása első publicisztikai megnyilvánulá-

sának, mert a kuruc szabadságharc valamilyen kiemelkedő tagja tette saját mozgalmá szempontjából időszerűvé”. (66—81.)

Elemjeiben létezett a *Siralmas panasz* már a XVII. század közepén. Péter Katalin az 1646 és 1659 közti évekből a röpiratoknak egész sorát bogozta ki, melyekből a Habsburg- és protestánsellenes „szerző” a *Siralmas könyörgő levél* összeállításátotta.

A röpirat összezerkesztője a következő irásokat dolgozta fel. Az első, mely még 1646-ban jött létre, s melynek Péter Katalin a *Ne higgy a németnek* címet adta; ez nem eredeti szövegében került bele a *Levélbe*, de ebben a formában is felelet a *Modus recuperandi Hungariam* című röpiratra, mely maga is két részből tevődött össze 1646. jún. 3-a előtt: a török szolgátság jármának lerázására biztató *Modus eliberandi patriam*-ból és a hatékonyabb Habsburg segítség érdekében az örökös királyság bevezetésére biztató *Rationes persuadentes gratitudinem*-ből. (A *Modus recuperandi Hungariam*-ot eddig 1655-re datálták és Pálfalvy Jánosnak tulajdonították. Mindkét vélemény tévesnek bizonyult. A *Ne higgy a németnek* a második iratra válaszol, s minthogy „az elmúlt pozsonyi ország gyűlésében amaz álnok pasquillusfaragó, koholó” által közreadott röpiratot emlegeti, mutatja, hogy a 9 évvel előbb keletkezett írást 1655-ben is terjesztették.) A *Levél* második darabja *Az eretnekségről* szóló rövid passzus, mely „a Luther es Caluinustus költött uallás” behozatalával és támogatásával a német katonaságot vádolja. Utalásai a 1646—47-es országgyűlés tárgyalásaira vonatkoznak.

A *Siralmas könyörgő levél* harmadik, gondolatilag homogén, eredetileg önálló iratának az *Uraink tartoznak gondviselésünkre* címet kapott írás bizonyult. Ez az ország helyzetének önerőnköbli lehetséges megváltoztatásáról értekezik, méltatva a vezető katolikus méltóságok: Zrinyi Miklós, Lippay György, Forgách Ádám, Batthány Ádám példamutató fáradozását, áldozatkészségét. Közülük Lippayt pontosan az 1655-ös országgyűlésen tanúsított magatartása miatt lehetett az udvar politikájával elégedetlenekkel egy sorban említeni. A következő önálló rész, a többszöri átdolgozásról tanúskodó, jezsuitákról szóló *Semmi sem késő*, majd ezt követően az ötödik a *Panaszos siralom* az ország főuraihoz, hogy segítsenek az „alsó rendek és közstátusbeliek” helyzetén, ne engedjék idegennek az országot. A röpiratnak ez az egyik legérdekesebb darabja, mely a szent korona eszméje mellett a Regnum Marianum gondolatát szólatatja meg, Mária és a nemzeti szentek kultuszát propagálja, s annak szükségét, hogy vissza kell térni katolikus eleink igaz hitéhez. Keletkezési idejét a szerző 1655-re lokalizálja. Elfogadható feltételezése szerint ezekből az eredetileg önálló iratokból, azok átdolgozásával hozták lét-